

Лариса Янчук

РОЛЬ «ВИШЕГРАДСЬКОЇ СОЛІДАРНОСТІ» У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1989-2004 рр.)

У статті автор приділяє основну увагу процесу створення міждержавного об'єднання у Центральній Європі Вишеградської четвірки та досліджує розвиток партнерських відносин Словацької Республіки з країнами-учасниками згаданого об'єднання.

Ключові слова: Вишеградська група, НАТО, Європейський Союз.

Ідея регіональних міждержавних об'єднань має давні історичні традиції. Практика співпраці держав, що волею географічних і культурних обставин перебувають в однаковій геополітичній ситуації та об'єднуються подібними довгостроковими інтересами, є природною та об'єктивною. Навіть у самій лишень Європі маємо чимало прикладів успішних стратегічних альянсів, посилена співпраця яких не чинить жодних перешкод для повнокровного розвитку відкритого партнерства з іншими державами. Разом із уже віддавна усталеними назвами, як от «Скандинавські країни», «Бенілюкс» чи «країни Балтії», політична лексика сучасної Європи нині доповнена новим сполученням: «Вишеградська група».

Пропозиція зі створення міждержавного партнерського об'єднання у Центральній Європі виникла в інтелектуальних дискусіях і політичних переговорах одразу після того, як 1989 року розвалився так званий соціалістичний табір, на зміну урядам Польщі, Чехословаччини та Угорщини прийшли люди, здебільшого щирі ідеалісти, які бажали якнайшвидше позбутися спадщини недавнього минулого, шляхом входження у західні політичні, економічні та оборонні структури. На тому етапі ніхто у Центральній Європі ще серйозно не думав про регіональне об'єднання й співпрацю¹, проте усвідомлювали необхідність спільними зусиллями мінімізувати зовнішній вплив СРСР, зробити безпечнішою регіональну ситуацію й стабільність в умовах настання на етапі закінчення доби «холодної війни» суцільного геополітичного хаосу в Європі².

Відомий вітчизняний дослідник процесу європейської інтеграції В.В. Копійка зазначає, що вперше ідею необхідності «скоординованого повернення» країн ЦСЄ до Європи висунув Чехословацький президент Вацлав Гавел у польському Сеймі 30 січня 1990 р., який закликав мешканців

Центральної Європи знайти загальну формулу взаємодії при вирішенні складних питань у таких галузях, як екологія, соціальне забезпечення, культура, економіка, політика й безпека³. Невдовзі були зроблені практичні кроки щодо втілення ідеї чехословацького президента у життя. В угорському м. Вишеграді, 15 лютого 1991 р., під час зустрічі Президента Чехословацької Федеративної Республіки Вацлава Гавела, Президента Польщі Леха Валенси і Прем'єр-міністра Угорщини Йозефа Анталла підписано «Декларацію про співпрацю Чесько-Словацької Республіки, Республіки Польща і Угорської Республіки на шляху до європейської інтеграції»⁴. Зазначений документ став поштовхом до утворення так званої «Вишеградської трійки» (починаючи з 1 січня 1993 р. після розпаду Чехословаччини на дві незалежні держави Чеську й Словацьку республіки, організація набула свою нинішню назву «Вишеградська четвірка» або V4).

Сенсом цієї співпраці не передбачалося сформуванню якогось угруповання на кшталт військового пакту. Підписанням декларації не розглядалося утворення союзу воєнно-політичного характеру. Цей акт дав можливість сторонам, що беруть участь у цій організації, скоординувати свої зусилля на міжнародній арені у розв'язанні глобальних і регіональних проблем, особливо у процесі їх підключення до загальноєвропейських інтеграційних процесів⁵. З цього моменту можна стверджувати про створення регіональної організації, головною метою якої стала координація процесу приближення до європейської єдності.

Саме ж підписання Вишеградської Декларації сприйняте в країнах Центральної Європи з піднесенням. Політики, інтелектуали і преса констатували відродження духу середньовічного Вишеграда. Не випадково саме тут, у Вишеградському замку, 1335 року і 1339 року відбулися дві знамениті зустрічі трьох європейських правителів. На запрошення угорського короля Кароя Роберта, у Вишеграді зустрілися король польський Казимир і король чеський Ян Люксембурзький, де вони уклали спільний торговий договір між своїми королівствами. Скріплений їхніми печатками він на довгі роки визначив подальший розвиток регіону, сприяв виникненню численних політичних, економічних і культурних зв'язків між народами, які їх населяли⁶.

Існувала й інша сторона цього угруповання. Вишеградська група - це перше в новітній історії за часом регіональне об'єднання Центральної Європи, співпраця якого мала і має багатосторонній характер. Однією із причин, що підштовхнула до створення Вишеградського блоку, було прагнення країн об'єднати свої зусилля з метою якомога швидше і з меншими втратами подолати постсоціалістичний перехідний період, ліквідувати залишки комуністичного режиму, успішно інтегруватися в європейські та євроатлантичні структури⁷. Серед іншого, малася на увазі й економічна

кооперація. Проте, на нашу думку, найголовнішою метою при утворенні Вишеградського об'єднання, було бажання цих країн позбутися впливу СРСР, спроба спільними зусиллями протистояти комуністичному режиму.

Усе це можна зрозуміти як процес, спрямований на взаємну підтримку для досягнення загальних цілей. З точки зору Заходу, ця співпраця є доказом уміння об'єднуватись, що допомогло розсіяти сумнів про сильний націоналізм у Центрально-Східній Європі, політичну нестабільність і схильність до етнічних конфліктів.

Народженню Вишеградського блоку багато в чому сприяла ідейна близькість політичної еліти країн-засновниць. Серед країн Центрально-Східної Європи (ЦСЕ), саме країни Вишеградської четвірки досягли найбільших успіхів у системі суспільно-політичної трансформації періоду 1990-х – початку 2000-х років. Як відомо, 1999 року Чехія, Польща та Угорщина прийняті до НАТО, Словаччина наздогнала своїх сусідів трохи пізніше, 2004 року вона стала повноправним членом Північноатлантичного альянсу.

Країни Вишеграда досить яскраво показали приклад успішної співпраці, хоча потрібно зазначити, що між ними нерідко виникали протиріччя. Слід наголосити на тому, що саме вишеградська солідарність і взаємна підтримка відіграли неабияку роль у здійсненні євроатлантичних інтеграційних планів цих держав. Процес входження Чехії, Угорщини, Польщі й Словаччини до Північноатлантичного альянсу був стимулюючим фактором для проведення внутрішніх політичних і соціально-економічних реформ в усіх аспектах суспільного життя країн, гармонізації законодавства згідно з правовими нормами і демократичними принципами країн - членів НАТО, прискорення трансформації збройних сил, установлення цивільного демократичного контролю над оборонними й безпековими секторами держав. Співпрацю у рамках Вишеградської групи можна характеризувати як спробу довести Західній Європі існування цивілізованої Центральної Європи, що у вигляді регіональної інтеграції демонструє своє прагнення і вміння стати повноправним членом європейських структур.

Формування механізмів і культури співпраці країн Вишеграда відбувалося не один день і супроводжувалося численними злетами і падіннями, а сам процес формування та існування об'єднання можна розділити на три етапи:

- утворення Вишеградської групи, первинний ентузіазм і перші спільні кроки та успіхи у 1991-1992 рр.;
- послаблення співпраці з політичних причин, під сумнівом координація єдиної політичної лінії щодо до ЄС, успіхи в економіці у 1993-1998 рр.;
- відродження співпраці з 1999 р. і пов'язане з цим утворення Міжнародного Вишеградського Фонду (єдина інституціональна форма співпраці)⁸.

На початкових етапах порушувалося питання про необхідність самого союзу. Сумніви щодо доцільності існування Вишеградської кооперації були висловлені чеським прем'єром Вацлавом Клаусом (1992-1997), наразі він обіймає посаду президента Чехії [28 лютого 2003 р. його обрано президентом Чеської Республіки. 16 лютого 2008 р. в третьому турі голосування переобрано на другий п'ятирічний термін (переміг американського економіста чеського походження Яна Свейнара)].

На відміну від автора ідеї об'єднання Гавела, Клаус уважав, що Чехія займає особливо вигідну позицію на переговорах з Європейським Союзом і не потребує для їх ведення будь-якої регіональної структури. У результаті ізоляціоністських тенденцій чеського уряду, вже 1993 року співпраця в рамках «Вишеградської групи» значно скоротилася, так, по суті, серйозно і не розвинувшись.

Політологи, які вивчають історію Вишеградської групи, донині називають початковий період правління Вацлава Клауса «чорною смугою в історії союзу». Не сприяли зміцненню співпраці і більш ніж прохолодні відносини між Прагою і Братиславою, викликані як певною орієнтацією чеської дипломатії, так і антидемократичним характером словацького режиму Володимира Мечіара (1992-1999)⁹. Національно-популістський коаліційний уряд незалежної Словаччини зайняв відмінну від інших країн-членів Вишеграда позицію, за якої внутрішньо- й зовнішньополітичні процеси у Словаччині почали розвиватися за дещо відмінним, недемократичним сценарієм з орієнтацією на нейтралітет і Схід. У Словаччині у центрі уваги виявилось формування суверенної державності й проблеми з багаточисленною угорською меншиною, через яку ускладнилися відносини між Словаччиною та Угорщиною. Розбіжності між країнами-учасницями виникли і щодо інституціонального забезпечення організації¹⁰. Взаємна координація політики на шляху до ЄС і євроатлантичних структур безпеки через егоїстичні політичні інтереси більшості представників групи (Польща, Чехія, Словаччина) припинилась. Польща, користуючися підтримкою Німеччини у процесі вступу до ЄС, і Чехія, що володіла серед країн Вишеграда кращими макроекономічними показниками, віддали перевагу індивідуальному підходу для підготовки вступу, притримуючися принципу конкурентоспроможності¹¹.

Словаччина, на чолі з прем'єр-міністром Володимиром Мечіаром, на відміну від своїх Вишеградських сусідів декларувала свою зовнішньополітичну спрямованість тільки вербально, внаслідок чого виявилася у тимчасовій ізоляції¹². На Мадридському саміті НАТО (1997 р.) Словаччину не було запрошено до вступу в Альянс, водночас, як Польща, Чехія та Угорщина отримали пропозицію стати повноправними членами північноатлантичного блоку 1999 року¹³.

Отже, у період правління Клауса і Мечіара, тобто приблизно між 1992-1997 рр., «Вишеградська група» існувала, практично, лише на папері. Деяке поліпшення ситуації відбулося 1995 року, коли спостерігався прогрес у відносинах між Варшавою й Прагою. Усе той же Клаус і його оточення, обпікшись на переговорах із Німеччиною, усвідомили необхідність регіональної кооперації. Усвідомили вони також і те, що поляки, зорієнтовані на інтеграцію до НАТО та ЄС, завдяки своїй вигідній геополітичній позиції, обов'язково будуть у центрі процесу розширення цих структур. У результаті цього «чудового прозріння» і настання за ним польсько-чеського зближення, у другій половині 90-х років навіть з'явився спеціальний термін «Пост-Вишеград двох». У кінцевому підсумку, Чехія, а за нею Словаччина та Угорщина, незважаючи на історичну, культурну та економічну близькість до Австрії й Словенії, обрали як домінанту своєї зовнішньої політики саме союз із Польщею – географічно і демографічно потужною державою регіону, яка бажала і, головне, була здатна на рівних говорити зі столицями розвинутих європейських країн.

Зрозуміло, що ні Словенія, ні Австрія в цьому плані не могли скласти Польщі конкуренції, що було надзвичайно важливо з точки зору подальшого розвитку Вишеградської групи. По-справжньому повномасштабна кооперація між Польщею і Чехією у рамках Вишеградської групи відновилася лише у червні 1998 р., після перемоги на парламентських виборах у Чехії місцевих соціал-демократів. Водночас, парламентські вибори вересня 1998 р. в Словаччині призвели до падіння антидемократичного уряду Мечіара, що надало можливість реанімації Вишеграда.

На зустрічі у Будапешті 21 жовтня 1998 р. глави урядів Угорщини, Чехії й Польщі домовилися про відновлення вишеградської співпраці й висловили надію, що до неї залучиться і демократична Словаччина¹⁴. Отже, після відходу з політичного олімпу Центральної Європи Вацлава Клауса і Володимира Мечіара, двох лідерів, які привели до розвалу Чехословаччини 1993 року, Вишеградська група знову налічувала чотирьох учасників і була готова єдиним фронтом обстоювати свої інтереси перед НАТО та ЄС.

Запрошення Словаччини до активної співпраці у рамках Вишеграда, що офіційно було зроблено прем'єр-міністром Чехії 11-12 вересня 1998 р. на засіданні СЕФТА, де-факто визначило і реорганізацію Вишеграда за умов атлантичної інтеграції цих країн¹⁵.

Починаючи з 1998 р., можна свідчити про наступний етап розвитку вишеградської співпраці, суттю якої було вирішення основного національно-державного інтересу членів регіонального об'єднання на міжнародній арені, тобто забезпечення вступу всіх країн-членів до НАТО та ЄС¹⁶.

Це був якісно вищий рівень інтеграційної співпраці на основі взаємодії максимально широкого кола державних структур і представників громадського сектора вишеградської четвірки. Була змінена стратегія з питань безпеки, а також здійснена розробка конкретного плану дій у восьми напрямках співпраці, коли у спільних діях країн уже чітко прослідковується динамізм і прагматизм¹⁷.

У 1997-1998 рр. проводилися вибори в усіх країнах Вишеграда, і якоюсь мірою з цим було пов'язане відродження співпраці у рамках об'єднання. 1998 рік вважається роком переломним, або ж роком відродження Вишеградської четвірки. Співпраця значно розвивалася не лише на урядовому рівні, а й на рівні окремих відомств, інститутів, регіональної співпраці та неурядових організацій. Чехія, що зазнавала складних економічних труднощів, змінила свою позицію. Новий прем'єр-міністр Мілош Земан, який змінив Вацлава Клауса, висловив готовність до продовження співпраці у рамках Вишеграда¹⁸. Словаччина продовжила курс зовнішньополітичної орієнтації, висунутої після виборів 1998 року новим урядом Мікулаша Дзуринди. Головним завданням у зовнішній політиці нового уряду було відродити до цього втрачену довіру Заходу і зменшити відставання від сусідів по Вишеграду в інтеграційних процесах.

На відміну від Словаччини, Чехія, Угорщина і Польща у 1995-1999 рр. стали членами Організації по економічній співпраці й розвитку (ОЕСР) і НАТО (1999), а 1997 року отримали з боку ЄС офіційне запрошення взяти участь у проведенні переговорів щодо вступу до ЄС. Пріоритетним завданням для уряду Дзуринди було покращити негативне уявлення про Словаччину за кордоном і призупинити міжнародну ізоляцію, до якої країну привів уряд Мечіара у 1993-1998 рр.

Відразу ж після утворення нового уряду в Словаччині у жовтні 1998 р., як члени ЄС, так і Вишеградські партнери висловили їй повну підтримку на шляху повернення до інтеграційного простору. Трьохстороння підтримка Словаччини з боку інших членів Вишеградської групи мала принциповий характер для усіх її учасників. У разі виключення Словаччини з інтеграційних процесів, Угорщина виявилася б у скрутному становищі, адже вона б таким способом набувала статусу острову НАТО без територіального зв'язку. Виключення призвело б також до чималих витрат у галузі економіки та інфраструктури.

Остерігаючись виникнення подальшого розмежування між претендентами на приєднання до ЄС і можливого порушення регіональної стабільності, країни Вишеградської групи на саміті, що відбувся 14 травня 1999 р. в Братиславі, звернулися до ЄС з пропозицією розпочати якомога швидше переговори зі Словаччиною з питання вступу цієї країни до ЄС. У процесі підготовки Польщі, Чехії, Угорщини й Словаччини до вступу до ЄС вони,

переважно, орієнтувалися на Німеччину і Францію. Спільну позицію з євроатлантичними союзниками вони зайняли у березні-червні 1999 р., під час бомбардування Косово, а вже 11 грудня цього ж року за результатами гельсінського саміту ЄС Польща, Угорщина, Чехія й Словаччина набули статусу кандидатів на вступ до європейського союзу¹⁹.

Проте слід було враховувати, що, незважаючи на принципове вирішення питання прийому нових кандидатів до ЄС, остаточне рішення і строки його прийняття залежали від кількох основних факторів: успішного проведення економічних, політичних і соціальних реформ у самих країнах-кандидатах; забезпечення дієздатності та функціонування європейських інституцій через майбутнє розширення.

Словаччина розраховувала на те, що стати повноправним членом НАТО їй допоможуть більш успішні країни: Угорщина, Польща, Чехія, що вже були членами Північноатлантичного альянсу. 1 червня 2001 р. на зустрічі у Кракові прем'єр-міністрів країн Вишеградської групи підкреслювалося, що названі три країни-члени будуть пролонговувати шлях Словаччини до НАТО. Прем'єр-міністр Словаччини зауважив, що створення «вишеградської армії» сприятиме ефективності цього блоку, а теза про входження Словаччини до НАТО стала практично безальтернативною і вважалася неминучою у рамках другої хвилі розширення після саміту 2002 року в Празі.

Актуальними і головними завданнями співпраці країн Вишеградської групи була підтримка євроатлантичної інтеграції країн-учасниць групи, розвиток пов'язаності й внутрішньої інтеграції регіону, відданість стратегічному партнерству та охорона загальних історичних і культурних цінностей. З точки зору стабільного й згуртованого розвитку центрально-європейського регіону оптимальним вважається розширення ЄС одночасно всіма учасниками Вишеградської групи.

Результатом спільних зусиль країн Вишеградського об'єднання стало одночасне запрошення всіх країн-учасниць на саміті ЄС у Копенгагені у грудні 2002 р. на вступ до ЄС і запрошення Словаччини на вступ до НАТО на пражському саміті Північноатлантичного альянсу в листопаді 2002 р.

Завдяки наполегливій і скоординованій співпраці країн Вишеградської четвірки, 2004 року фактично завершився принципово важливий етап у розвитку відносин цього об'єднання: 24 березня 2004 р. Словаччина набула повноправного членства у Північно-Атлантичному альянсі, а менш ніж через два місяці, 1 травня 2004 р., усі чотири країни «Вишеградської групи» вступили до лав Європейського Союзу.

Країни Вишеградського блоку в стратегічному сенсі об'єднувалися спільними потребами, інтересами й метою. Вони насамперед були зацікавлені у проведенні активної зовнішньої політики, спрямованої на

забезпечення умов для трансформації внутрішнього становища і зміцнення свого міжнародного середовища.

Упродовж 1991-2004 рр. Вишеградська група виявилася досить ефективною формою регіональної співпраці постсоціалістичних країн, яка серйозно допомогла Польщі, Словаччині, Угорщині й Чехії в інтеграції до ЄС і НАТО. Після успішної європейської та євроатлантичної інтеграції Вишеградська четвірка згорнула співпрацю своїх членів у межах угруповання і перетворилась, з одного боку, на групу країн, що спільно лобюють свої інтереси всередині ЄС, а з іншого – на формальний клуб-форум для обміну ідеями й досвідом із країнами-партнерами.

Політична координація допомагає цим державами виступати з єдиною позицією, акумулюючи голоси, при багатьох дискусійних проблемах на загальноунійному форумі. І навіть при різних поглядах на окремі питання розвитку й пріоритетів Європейського Союзу, держави Вишеградської групи узгоджують свою діяльність методом консультацій.

У країнах Вишеградської групи були різні стартові позиції. Словаччина у період недемократичного Мечіара різнилася від інших учасників. Однак Вишеградська група працювала, і в результаті Словаччину вдалося підтягти до загального рівня. І навіть після того, як Вишеградська група виконала своє головне завдання – усі її учасники стали членами Європейського Союзу і НАТО, вона продовжує існувати. Отже, у держав субрегіону є в цьому необхідність. Адже є багато спільних питань, наприклад, транскордонної, екологічної й політичної співпраці.

Нині співпраця у рамках Вишеграда розвивається в усіх напрямках, що входять у загальні інтереси, передусім у системі внутрішніх справ (боротьба проти організованої злочинності, корупції), охорони довкілля, міжнародної політики та економіки (транспорт, інфраструктура, енергетика). Серед нових пріоритетів вишеградського партнерства є допомога у розвитку євроінтеграційних ініціатив у країнах, що є кандидатами на членство в ЄС, та тих, чиї стратегічні інтереси скеровуються на посилену співпрацю із Європейським Союзом без чітко означених перспектив членства.

Для України партнерство із державами Вишеградської групи є природним напрямом розбудови інтеграційної політики. З огляду на подібність історичних передумов, акцесійні приготування держав Вишеградської групи можуть стати цінним емпіричним матеріалом для європейських перспектив України. Важливо, що інтерес у багатоплановій співпраці між нашими державами є обопільним.

Аналіз досвіду країн Вишеградської групи у процесі їх наближення до європейських та євроатлантичних структур є важливим елементом у

загальній підготовці України до можливого членства (або посиленої співпраці) із ЄС і НАТО. Маючи належний час для відповідних реформ, вже зараз слід розробити державну й громадську акцесійні програми, що базуючись на здобутках і помилках попередників мають передбачити комплексні дії в ім'я загальної ефективності повноцінних відносин України з ЄС і Північноатлантичним альянсом.

¹ Інституційні засади співробітництва між Україною та ЄС // Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України/ <http://me.gov.ua>.

² Буш Дж., Скоукфорт Б. Мир став другим/Пер. с англ. – М., 2004. – 504 с.

³ Копійка В.В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна. – К., 2005. – С.227.

⁴ Deklarace o Slovenskej federativni republiky, Polske republiky a Madarske republiky na ceste evropskej integracii//[www. Višegradgroup.org](http://www.Višegradgroup.org).

⁵ <http://www.v4.sk>

⁶ Ivanička K. «Slovensko-genius loci». - Bratislava,1999

⁷ Андрійчук Олесь. Досвід вступу країн вишеградської групи до Європейської Унії у контексті акцесійних приготувань України/ Юридичний журнал. – 2006. – №2.

⁸ Správa o plnení úloh zahraničnej politiky SR v roku 2002,MZV SR,2003

⁹ Мартинов А. Вишеградський блок перед новими випробуваннями: [У статті зроблено огляд внутрішньої політики країн Вишеградського блоку: Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини. Про ситуацію в цих країнах в нових умовах жорсткої конкуренції з багатшими країнами ЄС] // Демокр. Україна. - 2006. - 24 жовт. (№ 196). - С.4.

¹⁰ Lukáč P. Pokus o vzkriesenie ducha Višegradu//Sme. – 1999. – 14.05.

¹¹ Dienstbier J., Višegrád//Mezinárodní politika. – 1999. – № 2. – S. 9-17.

¹² Kollár M., Mesežnikov G. «Slovensko 1995 – súhrnná správa o stave spoločnosti». - Bratislava,1996

¹³ НАТО. Довідник. – К., 1999. – С. 443.

¹⁴ Кіш Є. Європа у пошуках нової ідентичності: Інституціоналізація процесів інтеграції країн Центрально-Східної Європи // Нова політика. – 1998. - № 3. – С.3-18.

¹⁵ Кіш Є.Б. Країни Центральної Європи в системі міжнародних євроінтеграційних процесів (1991-2007 роки) //Дис. на здобуття наук. ступеня докт. іст. наук. – Ужгород , 2008. – С. 176.

¹⁶ Поточний електронний архів Міністерства Закордонних справ Угорської Республіки: www.mfa.gov.hu

¹⁷ Кіш Є.Б. Країни Центральної Європи в системі міжнародних євроінтеграційних процесів (1991-2007 роки). – С. 176.

¹⁸ Zeman M. Vzťahy skôr podštandardné//Pravda. – 1998. – 19.08.

¹⁹ Ніщський договір та розширення ЄС. – К., 2001. – 196 с.

В статье автор уделяет основное внимание процессу создания междугосударственного объединения в Центральной Европе Вышеградской четверки и исследует развитие партнерских отношений Словацкой Республики с государствами-участниками упомянутого объединения.

Ключевые слова: *Вышеградская группа, НАТО, Европейский Союз.*

In this article the author focuses on the process of creating the Visegrad interstate group in Central Europe and analyses the development of partnership relation between the Slovak Republic and member countries of the aforesaid group.

Key words: *Vyshegradska group, NATO, European Union*